

NÉHÁNY KÖZÖLETLEN DOKUMENTUM

*B. Szabó György kevéssé ismert életszakáról**

B O S N Y Á K I S T V Á N

A négykötetes életműsorozat** révén irodalmi köztudatunkba ivódhatott, hogy a szülőváros gimnáziumában 1940-ben érettségizett ifjú Szabó a zágrábi egyetem bölcsészeti karán folytatja tanulmányait, 1941 áprilisát, az ún. Független Horvát Állam létrejöttét követően pedig Pestre távozik, ahol a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–délszláv szakos hallgatója és a hírneves Eötvös-kollégium lakója lesz. Mint egyik későbbi, 1961-es keltezésű önéletrajzában írja, a pesti egyetemen három szemesztert hallgat le, s akkor megszakítja további tanulmányait egy illegális hazatérése a német megszállás alá került szülővárosába, ahonnan többszöri sikertelen kísérlet után csak 1943 novemberében sikerül átszöknie a határon – azaz visszatérnie Pestre –, s így évet veszít az egyetemen.

Nos, ennek az 1941 májusától 1943 novemberéig tartó pesti életszakasznak a közelebbi megismeréséhez segíthet hozzá bennünket az Eötvös-kollégium levéltárában őrzött néhány fontos dokumentum.

Az első közülük valójában egy hivatali adalék Szabó György 1941. augusztus 24-én Óbecsén kelt gépiratos leveléhez, melyben a Kollégium igazgatójának köszönetet mond az időközben elnyert ösztöndíjért, egyúttal pedig elnézést kér, hogy a bánásági háborús körülmények miatt csak határidő múltán tudja mellékelni a kollégiumi felvételhez és tandíjmentességhez szükséges okmányait. Ez a hivatali adalék egyúttal rokoni is:

* Elhangzott 1999. nov. 10-én, a X. B. Szabó Napok becskereki rendezvényén

** B. Szabó György Művei: *Élmény, szerep, hivatás; Tér és idő; A tér és idő árnyékában; Éjszakák, hajnalok*. A kötetek írásait begyűjtötte/kiegészítette, sajtó alá rendezte, az előszókat és jegyzeteket írta, a primer és szekunder bibliográfiát készítette Bosnyák István. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988–1990

Óbecse, 1941. VIII. 19.

Nagyságos
Dr. Szabó Miklós urnak*
a Báró Eötvös collegium igazgatójának

Budapest

Tisztelettel értesitem, hogy unokaöcsém, Szabó György a collegium tagja, a szükséges okmányok beszerzése végett nagy nehezen haza tudott utazni Nagybecskerekre, azonban mindezeideig nem tudott visszajönni, s így kérvényét a kitűzött határidőre be nem küldheti.

Nálunk a határátlépés nagyon meg van nehezítve, úgyszólván csak szökni lehet egyik oldalról a másikra, miért is a kérvénye késedelmes beküldése miatt úgy az Ő mint saját nevemben elnézését kérem. Remélhetőleg a szükséges okmányokkal hamarosan visszajön és kérvényét még e hét folyamán beküldheti.

Teljes tisztelettel,
Szabó Mihály
közs. aljegyző

A sikeres egyetemi és kollégiumi felvétel, s az ösztöndíj elnyerése után azonban 1943 júniusában dramatikusan fordulatot vesz Becskereki Szabó György pesti tartózkodása. Erről tanúskodik a kollégiumi igazgatónak az óbecsei rokon-segédjegyzőhöz intézett levele:

Budapest, 1943. június 9.

Tekintetes
S z a b ó M i h á l y
jegyző úrnak.
Ó b e c s e

Igen tisztelt Jegyző Úr!

S z a b ó G y ö r g y, az Eötvös Collegium tagja, a husvétii szünidő alatt engedély nélkül eltávozott a Collegiumból, s ide a mai napig nem tért vissza.

Minthogy sorsáról időközben ellenőrizhetetlen hírek terjedtek el, melyekről a történetek után meg kell győződnöm, hogy felettes hatóságomnak jelentést tehessenek, kérem, hollétéről engem sürgősen értesíteni sziveskedjék.

Tisztelettel
Dr. Szabó Miklós
a B. Eötvös József-Collegium
igazgatója.

* A dokumentumokat betűhív közlésben publikáljuk

Az „ellenőrizhetetlen hírek” írásos forrása is megvan az Eötvös-kollégium levéltárában; nevezetesen, Becskereki Szabó György kollégiumi szobatársának, Kováts Miklósnak egy kézírásos jelentése, mely nyilván az igazgatónak készült:

Szabó György szobatársam a húsvéti ünnepek előtt, nagycsütörtökön elutazott Újvidékre, a Délvidéki Szépmíves Céh meghívására, mint mondta. A húsvéti ünnepek után Óbecsére, nagybátyjához szándékozott átmenni. Elutazás előtti beszélgetésünkéből az tűnt ki, hogy a szünet végén, legfeljebb párnapos késéssel okvetlenül vissza fog térni a Collegiumba.

Azonban nem érkezett meg. Többheti hiábavaló várakozás után találgatni kezdtük érthetetlen távolmaradásának okát. Először arra gondoltunk, hogy az alapvizsgára való készülés riasztja vissza; majd, hogy valami jó állást kapott; de semmiképpen sem tudtunk kielégítő módon felelni arra, hogy miért nem értesít legalább minket és miért nem intézkedik ittlévő holmijai sorsáról, továbbá Hajdú Péter tavaszi kabátjáról, melyet magával vitt az útra.

Mivel tudtuk jól, hogy Szabó György bizonyos mértékben a külügyminisztérium szolgálatában áll, továbbá saját elbeszélése alapján, hogy januárban Nagybecskereken a német megszálló hatóságok internálták bizonyos régibb keletű differenciák miatt, önkénytelenül is arra gondoltunk, hogy Szabó Gyurka átment a határon – engedély nélkül – és ott letartóztatták; ezért nem tud sem ő, sem nagybátyja – kinek Szabó György sorsáról nem lehetett biztos tudomása, értesítést küldeni. Ezt a feltevésünket, kerek mesévé kikerekítve, többeknek, névszerint Harsányi Sándornak, Bánhegyi Györgynek és Benczédi Józsefnek így adtam elő:

„Levelet kaptam Szabó György nagybátyjától, Szabó Mihály(?) óbecsei jegyzőtől, melyben a következőkről értesültem: Szabó jegyző úr hivatalos levelet kapott a megszállt bánzági területről, melyben közlik vele, hogy Szabó Györgyöt holtan találták; a zsebében levő iratokból következtetnek nevére, továbbá ugyancsak a zsebében találták nagybátyja óbecsei címét és az én pesti címemet. Ennek az alapján értesített engem Szabó György nagybátyja. A halál körülményeiről semmit sem tud ő maga sem.”

A fenti levél, és a benne foglaltak elejétől-végig tiszta koholmány; Szabó Györgyről semmi pozitív értesülésem nem volt. – A fenti történet valótlanságát viszont, több esetben mindjárt a történet kitalálása után, állítottam. Így Kenéz tanár úrnak is, aki hivatalosan kérdezte meg, hogy van-e értesülésem Szabó György sorsáról.

Ugyanabban az időben, mikor a kiagyalt históriát többekkel közöltem, (máj. 20-a körül), írtam egy levelet Szabó Gyurkának, Óbecsére és a borítékon külön jeleztem, hogy a levél Szabó György esetleges távolléte esetén is felbontandó,

mégpedig nagybátyja részéről. Erre a levélre mindmáig semmiféle válasz nem érkezett.

Budapest, 1943. június 9-én.

Kováts Miklós

U. i. A mesét *Lukácsy* eszelte ki. [Más kézírás és olvashatatlan iniciálé]

Az óbecsei segédjegyző-nagybácsi kollégiumi igazgatónak küldött válaszele vele nem csak életrajzi, de kortörténeti fontossággal is bír:

Óbecse, 1943. június 18.

Mélyentisztelt Igazgató Ur!

Folyó évi június hó 9-ki megtisztelő levelére még csak most van módomban válaszolni.

Unokaöcsém, Szabó György május hó 7-én jött hozzánk bejelentése szerint Újvidékről, ahol valami művésztelepen tartózkodott pár napig. Tőlünk másnap eltávozott azzal, hogy a nála lévő és június 15-ig érvényes utlevéllel átmeny Bánátba, szülei meglátogatására. Azóta mind a mai napig mi sem hallottunk róla semmit: azt hittük, hogy ígérete ellenére, mely szerint visszajövet meg kellett volna bennünket ismét látogatnia, egyenesen visszatért a Collegiumba. Annál inkább meglepett bennünket Igazgató ur levelében foglalt azon értesítés, hogy róla időközben ellenőrizhetetlen hírek terjedtek el. Már azt hittük, hogy valami baj történt vele odaát, mivel, sajnos ott nem a legbiztonságosabb, illetve nem valami rózsás a magyarság helyzete.

E héten kedden véletlenül egy embertől egy érdeklődő levelet tudtam át küldeni szülei részére, melyre a választ ugyanazon ember által ma kaptam meg és sietek Igazgató urnak válaszolni.

Tehát: érdeklődő levelemre, unokaöcsém sajátkezűleg válaszolt. Azt írja, hogy semmi rendkívüli dolog nem történt vele. Átjutott minden baj nélkül. Ellenben otthon megbetegedett és hetekig lázasan feküdt. Tény, hogy itt létekor is igen rossz színben volt. Betegsége tartama alatt lejárt az utlevelének hatálya, s emiatt nem tudott még ezideig a Collegiumban jelentkezni. Leutazott Belgrádba az utlevelének rendezése miatt, mivel a régi utlevelével nem engedték át, habár a visszatérést azzal is megkísérelte. Belgrádban valóságos kálváriát járt végig, de ezideig még eredménytelenül, mert az utlevelet nem kapta meg.

Írja továbbá, hogy irt Igazgató urnak is egy levelet, nem tudja, miszerint, hogyan lehet az, hogy nem kapta meg, de feltételezi, hogy Igazgató ur és az ő levele keresztezték egymást. Mindenesetre írni fog másik levelet. Arra kér,

irjam meg Igazgató urnak, hogy nincs semmi baja, s mihelyt csak lehetővé válik azonnal jelentkezni fog.

Örvendek, hogy mindezt Igazgató urnak jelenthetem és maradtam
Igaz tisztelettel,
Szabó Mihály
s. jegyző

Az óbecsei segédjegyző által feltételezett B. Szabó-levél csakugyan megíródott, s meg is őrződött:

Méltóságos

Szabó Miklós urnak,
a B. Eötvös Collegium igazgatójának
B U D A P E S T.

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Tisztelettel kérek bocsánatot Igazgató úrtól, hogy csak most jelentkezem újra levélben, de itt semmiféle postai összeköttetés nincs és ezt a levelet is éppen úgy, mint a május elején írott leveletem, csak csempész úton tudom átjuttatni. Hogy a levél valamikor címzettjéhez kerül, az nagyon kérdéses dolog. Ezért szükséges, hogy minden levélben röviden összefoglalja a történeteket, feltételezve, hogy a címzett nem kapta meg az előző értesítést.

Az egész második félévem a betegség jegyében zajlott le, amely egészségi állapotom rohamos hanyatlását eredményezte és állandó kimerültség, kedvetlenség és bágyadság érzetét keltette. Különösen a gyenge kimenetelű agyrázkódás óta, amelyet a Collegium elsötétített lépcsőházában szenvedtem április közepe táján, teljesen letört. Nem volt szándékomban elhagyni a Collegiumot a husvéti vakációra sem, de egy ujvidéki orvosismerősöm rábeszélésének engedve leutaztam hozzá, aki alapos vizsgálat alá vett. Orrcsontrepedést konstatált, ezenkívül szivgyengeséget és teljes idegkimerültséget. Azonnal intézkedett, hogy megfelelő kezelésben részesüljek. Tanácsára később hazautaztam, mert nyugalomra és sok pihenésre volt szükségem. Ekkor jelentkeztem, és megírtam szándékomat. Azóta május első napjaitól kezdve a mai napig itt élek Nagybecskerekén szüleimnél. Egészségi állapotom javulóban van, bár még mindig nagyon fáradtnak és életuntnak érzem magamat. Az állapotok itt rettenetesek. Szüleim nagyon szegény anyagi viszonyok között élnek és képtelenek azokat az élelmiszerárakat megfizetni, amelyek itt vannak. Így pl. 1 kg. zsir 200 P. és ehhez mérten a többi árak. A megszállók nyomása is

napról-napra érezhetőbbé válik és minden nehézség a magyarságra hárul. Borzalmas és szenvedésekkel teli élet van itt.

Már régen, ha félig holtan is, elakartam inni menni, mert szüleim szenvedése és állandó éhezése rendkívül lesújtó hatással volt rám és állandó magas idegfeszültség sorvasztó légkörében éltem. Elmenni azonban nem lehet! A német hatóságok nem adták meg az utlevelet és a menekülés ebből a zárt ketrecből lehetetlenség. Egy levél nem juthat át, hát egy ember! Megkíséreltem már mindent, de eredménytelenül.

Nem érdekel már semmi és senki. Heteken át fekszem lesötétített szobában és a falakat nézem. Érzem, hogy egy szebb hivatás és élet vár rám, de hiába akarom azt elérni – nem lehet. Lemondtam már mindenről, amiről ember lemondhat és egyetlen vágyam van: átkerülni ismét és jóvá tenni mindent és újra kezdeni az életet. Hogy ez sikerülni fog-e és a hatóságok hogyan bírálják majd el újabb beadványomat? Nem tudom.

Igen tisztelt Igazgató Ur! Nagyon szépen kérem, hogy ne méltóztassék haragudni hanyagságomért, de nem rajtam, hanem a körülményeken múltott, hogy nem tudtam előbb jelentkezni, mint május közepe és mint a lenti dátum. Hiszem, hogy igazgató úr megérti helyzetemet és már éppen úgy, mint más esetben is elnéző lesz velem szemben. A különleges helyzet és a körülmények néha mászás súllyal nehezednek az emberre és alattuk minden szép szándék és nemes gondolat hiába való.

Mégegyszer kérve Igazgató úr elnézését és megértést, maradok

mély tisztelettel:

Nagybecskerek, 1943. VI. 14.

Szabó György

a B. Eötvös Collegium tagja

Kollegistánk ékezet nélküli írógépen írt és sietősen, sok hibával fölékezett magyarázkodó levelét két hónap múltán egy újabb követi:

Méltóságos

Dr. Szabó Miklós urnak
a B. Eötvös Collegium igazgatójának

Budapest.

XI. Nagyboldogasszony utja 11–13

Igen tisztelt Igazgató Ur!

Több eredménytelen kísérletezés után sikerült a múlt héten átszöknöm a határon. Pillanatnyilag Ujvidéken tartózkodom és számításaim szerint kedden vagy szerdán utazom Budapestre. Szeretném Igazgató Urral tisztázni kollégi-

umi tagságom kérdését, amely számomra eldönti a továbbtanulás lehetőségét vagy lehetetlenségét is.

Egészségi állapotom kielégítő, bár az éjszakai fürdőzés a Tiszában egy kis megfázást eredményezett. Orvosaim szerint októberig teljesen rendben jövök.

Tisztelettel kérem Igazgató Urat, hogy megértését és irántam való jóságát most sem tessék megvonni tőlem és mulasztásomat a körülményekkel és nemcsak az én hanyagságommal méltóztassék magyarázni.

Abban a reményben, hogy személyesen minden kérdést tisztázni fogok Igazgató Ur előtt és remélve a méltányos meghallgatást, maradok

Ujvidék, 1943. augusztus 15-én.

mély tisztelettel:

Szabó György

a B. Eötvös József-Collegium tagja

Újabb három hét múlva aztán megíródik Becskerekre Szabó György lakonikus lemondása két címzetthez is:

Mélyen tisztelt Igazgató Ur!

Elutazásom meggátolt abban, hogy ígéretemnek eleget tegyek és így postán küldöm el a lemondásomat. Az anyagi ügyekben már levelet irtam Rudai tanácsos urnak és remélem, hogy hamarosan az is rendeződik.

Ujvidék, 1943. szeptember 7-én.

Mély tisztelettel:

B. Szabó György

Nagyméltóságú

Szinnyei Merse Jenő

Vallás és Közoktatásügyi miniszter urnak

Budapest.

Alulírott Szabó György bölcsészhallgató a Báró Eötvös Collegiumi tagságról ezennel lemondok.

Ujvidék, 1943. szeptember 7-én.

Mély tisztelettel:

B. Szabó György

A pesti életszakasz ezzel a lakonikus lemondással nem zárul le teljesen; miként a már idézett önéletrajz állítja, írónk-festőnk 1943 novemberében mégis feljut Pestre, ahonnan csak az egész ország életében bekövetkezett dramatikus fordulatot követően tér véglegesen haza Nagybecskerekre. „1944. március 19-e után, amikor a németek megszállják Magyarországot, a megszálló

hatóságok több ízben is keresnek Budapesten. Ekkor végleg hazatértem, és a felszabadulásig a megszállás alatti Bánságban éltem” – írja az önéletrajz szerzője 1961-ben, s ezzel életútjának immár egy újabb, viszonylag szintén feltáratlan szakaszára utal, amelynek első ismert ténye az, hogy B. Szabó 1944 októberétől Észak-Bánát Egységes Népfelszabadító Frontja ún. Agitprop-osztályának grafikai és képzőművészeti előadója Petrovgrádban/Zrenjaninban, s ilyen minőségben szervezi meg 1945. május elsejére az ország egyik legelső antifasiszta képzőművészeti tárlatát.

Az 1944 márciusától 1945 májusáig tartó rövid, ám igen fontos életszakasz föltárása a szülőváros levéltárában még nem történt meg, holott általa nyilván világosabb képet kaphatnánk az Eötvös-kollégiumról való lemondás egyelőre még meglehetősen homályban levő mélyebb okairól is. Ez az érdekesnek, sőt szakmailag érdekfeszítőnek ígérkező levéltári kutatómunka természetesen a szülőváros mai helytörténetzeire vár, és merjük remélni e jubileumi alkalomból, hogy a Becskereki Szabó György Napok jövőre induló második évtizedének legelső rendezvényéig sor is kerül rá.